

ALEXANDRU D. AIOANEI*

NAȚIONALIZAREA ÎNTREPRINDERILOR INDUSTRIALE ÎN REGIUNEA MOLDOVEI ȘI DRUMUL SPRE ECONOMIA PLANIFICATĂ**

Consecințele economice ale războiului și problema naționalizărilor în Europa după 1945

În vara lui 1945, Europa era un continent în ruine. Prețul pentru victoria aliaților a fost unul foarte mare: orașe distruse, linii de comunicații perturbate, comerțul exterior paralizat¹. Producția industrială a Belgiei, Franței și Olandei a ajuns, spre finalul războiului, la 30-40% din valoarea de dinainte de începerea ostilităților, în timp ce în Italia a scăzut până la 20%. Aproximativ 800.000 de vagoane au fost avariate și 300.000 scoase cu totul din uz². Ceea ce s-a întâmplat în Vestul Europei reprezintă doar o fațetă a dezastrului, pagubele provocate în Est ridicând la un nivel superior proporțiile catastrofei. În Uniunea Sovietică au fost distruse 1.700 de orașe, iar în Grecia au dispărut de pe fața pământului 1.000 de sate. La sfârșitul războiului, Iugoslavia a rămas fără 50% din stocul de animale. Trei sferturi din căile ferate poloneze erau inutilizabile. Peste toate acestea, se estimează că pierderile omenești, înregistrate între 1939 și 1945, s-au ridicat la aproximativ 36,5 milioane de persoane³.

Pe acest fond, toate guvernele și-au focalizat atenția pe chestiunea reconstrucției. Fiecare stat în parte a adoptat o strategie pentru refacerea economiei sale, existând însă și o serie de constante pe care le vom prezenta în textul de față. Unele țări, așa cum a fost Marea Britanie, s-au pregătit de acțiune cu mult timp înainte. Sir William Beveridge a prezentat guvernului londonez, încă din noiembrie 1942, un plan de acțiuni pentru perioada imediată finalizării conflictului. Planul era centrat pe ideea de securitate socială și de implicare a statului prin ajustări fiscale⁴. Cele mai multe țări însă, așa cum a fost și Franța, au constituit comisii speciale după încetarea confruntărilor. S-au propus

* Doctorand, Facultatea de Istorie, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.

** Cercetare finanțată prin proiectul „MINERVA – Cooperare pentru cariera de elită în cercetarea doctorală și postdoctorală”, cod contract POSDRU/159/1.5/S/137832, proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.

¹ Shepard B. Clough, Thomas Moodie, Carol Moodie (eds.), *Economic History of Europe: Twentieth century*, London, Macmillan, 1969, p. 326.

² *Ibidem*, p. 327.

³ Tony Judt, *Epoca postbelică. O istorie a Europei de după 1945*, traducere Georgiana Perlea, postfață Mircea Mihăieș, Polirom, 2008, p. 31.

⁴ Shepard B. Clough, *European Economic History: The Economic Development of Western Civilization*, ed. II, New York, Mc. Graw-Hill, 1968, p. 337.

planuri de dezvoltare ce se întindeau pe parcursul mai multor ani. Așa cum vom vedea, din cuprinsul acestor strategii, nu au lipsit uneori și măsurile de naționalizare. La Paris, în 1946, Jean Monet a prezentat un proiect de reconstrucție, modernizare și dezvoltare⁵, în contextul în care tot mai multe state, pe fondul dificultăților financiare, al inflației și urgențării reconstrucției, au luat în serios soluția centralizării economiei⁶.

În cele mai multe cazuri, guvernele au considerat că le revine de drept sarcina de a stabili prioritățile și obiectivele de îndeplinit. Dintr-o anumită perspectivă, în aproximativ toate statele au existat un set standard de măsuri menite a stimula economia: credite avantajoase, politici fiscale sau investiții forțate cu ajutorul inflației⁷. Anumite domenii au fost considerate prioritare, făcând obiectul unor presiuni susținute în favoarea naționalizării. Dacă ne raportăm din nou la Franța, planul Monet și-a focalizat strategia pe minele de cărbuni, pe industria metalelor feroase, pe energia electrică, pe industria cimentului, pe construcția de utilaje agricole și pe refacerea transportului de persoane. Acestea au fost și domeniile în care guvernul provizoriu al generalului de Gaulle a operat primele naționalizări. Astfel, au trecut în proprietatea statului Banca Franței, o serie de bănci comerciale, minele de cărbuni, companiile de electricitate, uzinele Renault și compania Air France. În cazul Franței, Consiliul Rezistenței, între ai cărui membri se regăseau persoane cu puternice orientări comuniste, a desfășurat campanii serioase pentru susținerea naționalizărilor⁸.

Franța nu a fost singura țară din Vestul Europei care a operat naționalizări. În Marea Britanie, guvernul laburist condus de Clement Attlee a trecut în proprietatea statului industriile oțelului, cărbunului, plus gazul, electricitatea, telefonica, și transportul intern. De asemenea, a fost naționalizată și Banca Angliei. În Italia, această misiune a revenit Institutului pentru Reconstrucție și Industrie. Au fost vizate, în primul rând, proprietățile dobândite sau care au beneficiat de investiții în perioada fascistă. Printre marile unități industriale naționalizate în Italia, s-au numărat și uzinele Alfa Romeo. În Norvegia și Suedia au fost naționalizate unele companii, precum cele de electricitate, dar mult mai târziu, la începutul anilor '60. În toate țările unde au fost aplicate astfel de măsuri, la guvernare se aflau partide de factură socialistă. Au fost și guverne care nu au considerat necesară trecerea în proprietatea statului a unor ramuri industriale, cum este cazul Olandei, Germaniei, Belgiei sau Statelor Unite⁹.

Finalul războiului a pus țările din estul Europei în fața unei noi provocări, aceea a relației cu Marele Frate, care avea o viziune și un comportament diferit de anglo-americanii ce eliberaseră Vestul continentului. Prezența trupelor sovietice în țările din jumătatea răsăriteană a continentului, precum și schimbările geopolitice care au rezultat de aici au influențat semnificativ evoluția economică a zonei. Aici, războiul perturbase serios activitatea economică, prin distrugerea instalațiilor industriale, a comunicațiilor și prin imposibilitatea cultivării terenurilor agricole în zonele proxime liniei frontului. Peste toate acestea, un rol important în agravarea situației l-a jucat în Est schimbarea, uneori radicală, a granițelor naționale¹⁰.

⁵ *Ibidem*, p. 345.

⁶ Shepard B. Clough, *op. cit.*, p. 490.

⁷ *Ibidem*, p. 492.

⁸ *Ibidem*, p. 495-496.

⁹ *Ibidem*, p. 496.

¹⁰ E. A. Radice, *The Collapse of German Hegemony and its Economic Consequences*, în M. C. Kaser, E. A. Radice, *The Economic History of Eastern Europe, 1919-1975. Interwar Policy, the War and Reconstruction*, vol. II, Clarendon Press, Oxford, 1986, p. 495.

Evoluția țărilor din estul Europei în primii ani postbelici a fost influențată de mai mulți factori. Printre aceștia se numără distrugerea căilor de comunicații, fapt care a afectat în primul rând aprovizionările. Un alt factor a fost ajutorul consistent primit de țările ocupate în trecut de Germania și Italia (Cehoslovacia, Polonia, Albania și Iugoslavia), din partea United Nations Relief and Rehabilitation Agency (UNRRA), în comparație cu datoriile impuse statelor foste aliante ale Berlinului (Romania, Bulgaria și Ungaria), în special de către URSS¹¹. Așa cum am afirmat deja, nu trebuie să excludem din această ecuație și prezența trupelor sovietice în regiune. Nu de puține ori, așa cum este cazul României, această prezență s-a transformat în ocupație. De altfel, istoricii occidentali operează o anumită diferență între statele care au fost victime ale ocupației naziste și cele care au luptat alături de Hitler. Acest lucru a influențat într-o oarecare măsură și politicile postbelice. Dacă în Iugoslavia, Polonia sau Cehoslovacia reformele economice, agricole sau monetare au afectat îndeosebi domeniile controlate de germani sau italieni, în Ungaria sau România, Uniunea Sovietică și-a însușit, de multe ori arbitrar, instalații industriale și capitaluri în contul distrugerilor de război¹².

Ajutoarele primite din partea UNRRA au jucat un rol important în țări precum Iugoslavia, Cehoslovacia, Albania, chiar și Ungaria. Acestea au beneficiat, pe lângă sume de bani, de utilaje, unelte agricole și îngrășăminte pentru agricultură. Unele estimări susțin că, în Iugoslavia, 5 milioane de persoane au fost salvate de la foamete prin reabilitarea sistemului de transport cu ajutorul UNRRA¹³. În acest peisaj, România nu avea o imagine foarte bună pe piața financiară internațională și nu a beneficiat de împrumuturi guvernamentale. Bucureștiul a contractat doar câteva împrumuturi de la bănci private din Elveția (17 milioane de dolari) și din Statele Unite (7 milioane de dolari)¹⁴.

Poziția dominantă a Uniunii Sovietice în Estul Europei a avut consecințe economice importante. Incluziunea statelor estice, în sfera de influență a URSS, a generat transformări radicale la nivel social, politic și cultural¹⁵. Problema naționalizărilor face parte din acest peisaj. Fronturile populare, care au apărut în aceste state în anii 1944-1945, au evitat să vorbească de la început despre naționalizare. Au fost însă unele situații în care s-a pus problema unor măsuri care să vizeze proprietățile cetățenilor din statele foste inamice sau din unele domenii-cheie. „Manifestul Comitetului Polonez pentru Eliberare” pronostica, înainte de finalul războiului, confiscarea averii germanilor și trecerea temporară în administrarea statului a unor părți din industrie, comerț sau a unor bănci, dar cu promisiunea normalizării vieții economice. În cazul Ungariei, „Programul de la Szeged” a anunțat naționalizarea minelor, sondelor de petrol și a stațiilor de alimentare. În România, programul Frontului Național Democratic din septembrie 1944 includea naționalizarea Băncii Naționale, a altor 18 bănci comerciale și a marilor unități industriale. Ulterior, liderii Frontului, care era controlat de comuniști, au revenit asupra acestor probleme, renunțând la unele dintre solicitări¹⁶.

În toate statele, din spatele Cortinei de Fier, au rămas importante proprietăți ale germanilor sau ale cetățenilor de etnie evreiască ce fuseseră deportați. Confiscarea acestora a devenit un act de naționalizare, care a permis respectivelor guverne să-și

¹¹ *Ibidem*, p. 498.

¹² *Ibidem*, p. 518-519.

¹³ R. Nötel, *International Finance and Monetary Reforms*, în M. C. Kaser, E. A. Radice, *op. cit.*, p. 524-526.

¹⁴ *Ibidem*, p. 529.

¹⁵ W. Brus, *Postwar Reconstruction and Socio-Economic Transformation*, în M. C. Kaser, E. A. Radice, *op. cit.*, p. 572.

¹⁶ *Ibidem*, p. 596-597.

însușească numeroase unități economice, fără a crea impresia că săvârșesc un abuz. În plus, în cele mai multe dintre zonele industrializate, muncitorii erau favorabili naționalizărilor¹⁷.

Deseori, eliminarea inițiativei private în economie s-a derulat pe o perioadă de mai mulți ani, iar în unele state, precum Polonia, s-a stabilit chiar plata unor compensații. În Cehoslovacia, naționalizarea a început în 1945 cu proprietățile cetățenilor fostelor state inamice. După 1948, s-a intrat într-o nouă fază, în care au fost confiscate toate întreprinderile cu peste 50 de salariați, urmate de cele cu peste 20 de angajați. În 1950, a fost reorganizat și sistemul bancar după modelul sovietic. În Polonia, procesul a început în 1946 și a continuat până în 1949, când, de asemenea, sistemul bancar a fost adaptat modelului sovietic¹⁸.

În Iugoslavia, între noiembrie 1944 și iunie 1945, au fost confiscate toate proprietățile deținute de germani, italieni sau criminali de război. Pe parcursul anului 1946 au fost sechestrate proprietățile persoanelor care absentau din țară. Iar pe 7 noiembrie 1946 a fost adoptat actul naționalizării, în urma căruia statul își extindea controlul asupra întregii industrii, a băncilor, a comerțului intern și extern. La finalul anului 1947, Bulgaria a naționalizat 95% din întreaga industrie¹⁹. În ceea ce privește Ungaria, minele de cărbuni au trecut sub administrarea statului în decembrie 1945: în martie 1948, toate fabricile cu peste 100 de angajați au fost naționalizate; astfel, în 1952, statul controla 97% din valoarea globală a industriei²⁰.

Trecerea de la economia de piață la economia planificată în România

Subiectul naționalizării întreprinderilor industriale și unităților financiare nu a beneficiat până în prezent de abordări numeroase. În general, studiile de istorie economică asupra perioadei comuniste sunt dispartate și limitate în abordare, fie că vorbim de dimensiunea cronologică, geografică sau evenimentială. Istoriografia problemei nu beneficiază de o monografie, cercetătorii care s-au ocupat de subiect publicând doar articole sau studii focalizate pe anumite regiuni²¹. Naționalizarea a făcut obiectul unor lucrări și în perioada de dinainte de 1989, redactate evident în spiritul epocii²². Mai

¹⁷ *Ibidem*, p. 599.

¹⁸ *Ibidem*, p. 603-604.

¹⁹ *Ibidem*, p. 605-606.

²⁰ *Ibidem*, p. 606-607.

²¹ Cezar Avram (coord.), *Naționalizarea principalelor mijloace de producție în fața istoriei*, Craiova, Editura M. J. M., 2002; Zoltán Bartos, *Naționalizarea în fostul județ Mureș. 11 iunie 1948*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2009; Ioan Bucur, *Naționalizarea și starea de spirit din România 1944-1953*, în *AT*, III, nr. 1-2, 1994; Delia Cora, *Din istoria pregătirii naționalizării din iunie 1948. Controlori economici sau informatori politici?*, în vol. Ion Zăineanu (coord.), *Instituții și locuri, oameni și fapte din istoria românilor*, Oradea, Editura Muzeului Țării Crișurilor, 2012; idem, *Naționalizarea farmaciilor particulare din Oradea. Aprilie 1949*, în vol. Ion Zăineanu (coord.), *Istorie – tradiții – destine*, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2013; Eusebiu Narai, *Naționalizarea principalelor mijloace de producție în județul Severin*, în „Banatica”, Reșița, XVIII, 2008; Adrian Onofrei, *Naționalizări în județul Năsăud*, în „Revista Bistriței”, XV, Cluj-Napoca, Editura Accent, 2001; Elena Perdichi, *Naționalizarea la Radio*, în „Analele Sighet”, 6, *Anul 1948 – instituționalizarea comunismului*, București, Fundația Academică Civică, 1998; Ion Zăineanu, *Naționalizarea școlilor confesionale și particulare din municipiul Oradea (1948-1949)*, în „Crisia”, XXX, Oradea, 2000.

²² Vezi G. Sonea, *Naționalizarea principalelor mijloace de producție în România*, București, 1968; Constantin Bărbăncioru, Ion Călin, Nicolae Nit, Vladimir Osiac, Ileana Petrescu, *Naționalizarea – premisă a industrializării în Oltenia*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1968; Gh. Dolgu, *Semnificația naționalizării principalelor mijloace de producție în România*, în *Naționalizare și progres social*, București, 1974.

precizăm că, recent, a fost susținută o teză de doctorat la Oradea, despre istoria naționalizărilor în Bihor²³.

În iunie 1948, tranziția spre „dictatura proletariatului” era finalizată din punct de vedere juridic. Monarhia fusese abolită în ultimele zile ale anului 1947, în februarie 1948 PCR absoarbe PSD, iar în aprilie s-a votat o nouă constituție care institua *de jure* Republica Populară Română și transforma Camera Deputaților în Marea Adunare Națională. Puterea politică era în mâinile celor care se erijau în apărătorii și reprezentanții muncitorimii. În paralel cu derularea acestor transformări politice, au început și schimbările structurale în arhitectura societății. O măsură care a generat o astfel de schimbare majoră a fost naționalizarea unităților industriale și a instituțiilor financiare, proprietatea particulară fiind considerată definitivă pentru societatea veche, condamnată să dispară, odată cu instituirea noilor legi de organizare a statului²⁴. Acest subiect nu poate fi tratat decât în contextul politico-economic de după al Doilea Război Mondial. România era o țară cu teritorii ce suportaseră distrugerii masive, cu regiuni lovite de secetă, cu o Armată Roșie care trebuia întreținută, cu un climat politic tensionat și datorii de război imense. În acest cadru, după preluarea puterii, comuniștii au declanșat ofensiva asupra economiei, prima piedică fiind proprietatea privată.

Pentru noii guvernanți, această evoluție a evenimentelor era inevitabilă, chiar necesară. Ocupația sovietică, ravagiile provocate de lupte și foametea ce a urmat au afectat și mai mult situația Moldovei, paralizând orice activitate economică importantă și coborând radical nivelul de trai. Situația județelor moldovene în primii ani de după al Doilea Război Mondial era una cu totul specială, iar lipsa unui program coerent de ajutorare și de refacere a accentuat discrepanțele dintre această regiune și alte zone ale țării. Aceste decalaje sunt evidențiate și de statisticile prezentate în inventarul unităților industriale realizat în 1947. Au intrat în vizorul noilor autorități întreprinderile cu mai mult de cinci angajați inclusiv proprietarul și a căror producție era mecanizată. Pentru îndeplinirea acestei misiuni, s-au făcut formulare speciale, urmărindu-se îndeosebi înregistrarea unităților industriale care produceau forță motrice, care aveau instalații și motoare consumatoare de energie, dar și cele care fabricau articole chimice (cum ar fi farmaciile) sau aparate de măsură și precizie²⁵.

Rezultatele inventarului au arătat că în România funcționau, la acea dată, 40.641 de unități industriale private ce cuprindeau 649.188 de muncitori²⁶. Dintre acestea, în zona Moldovei activau 5.088. Pentru a face o comparație, în Muntenia erau 6.327 de întreprinderi, iar în Transilvania – fără Banat, Crișana și Maramureș – activau 11.746²⁷. După cum observăm, existau diferențe majore între regiuni, fără a lua în considerare criza alimentară și stricăciunile produse de război. Din cele 5.088 de unități economice din regiunea Moldovei, cele mai multe erau situate în județul Bacău – 821, după care urmau județele Neamț cu 634 și Putna cu 601. În județul Iași au fost inventariate 418 unități industriale. Cele mai puține erau în județele Fălciu – 190, Tutova – 278 și

²³ Delia Florea Cora, *De la proprietatea privată la proprietatea comunistă. O istorie a naționalizărilor în Bihor (1948-1954)*, conducător științific prof. univ. dr. Mihai Drecin, Universitate din Oradea, 2014 (teză de doctorat).

²⁴ Nicoleta Ionescu-Gură, *Stalinizarea României. Republica Populară Română 1948-1950: transformări instituționale*, București, Editura ALL, 2005, p. 25.

²⁵ Victor Axenciuc, *Evoluția economică a României. Cercetări statistico-istorice 1859-1947*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 62.

²⁶ ANB, fond CC al PCR, Secția Economică, vol. I, dosar 10/1947, f. 1-2.

²⁷ *Ibidem*, f. 5.

Vaslui – 251²⁸. În ceea ce privește numărul de muncitori, cifrele ne oferă o imagine care nu respectă procentele numărului de fabrici. De exemplu, în Muntenia – care avea doar cu 1.000 de fabrici mai multe față de Moldova – numărul de muncitori era aproximativ dublu. În județele din Banat, cele aproximativ 2.000 de fabrici aveau o populație muncitoare de 64.757 de persoane, față de 57.568 cât avea Moldova la cele 5.000 de unități industriale²⁹. Acest lucru demonstrează că, în zone precum Banat sau Muntenia, industria nu era dispartată în unități mici, cu un număr mic de angajați și neproductive, așa cum se arăta situația în Moldova. Aceeași logică se aplică și în județele dintre Prut și Carpați. De exemplu, județul Covurlui, chiar dacă avea doar 317 fabrici, numărul muncitorilor depășea 7.000. Județele din Moldova cu cel mai mare număr de muncitori erau Bacăul, cu 14.860 de persoane încadrate în unități economice, și Neamț, cu 12.793 de salariați³⁰.

În discursurile epocii, nu atât importanța economică a naționalizării era subliniată, cât mai ales resorturile ei politice. Într-o broșură de popularizare din acea vreme, se afirma că naționalizarea s-a făcut împotriva moșierimii care, pe lângă terenuri, avea și un număr important de fabrici. Propagandiștii Partidului erau atenți la ce se întâmpla în vestul Europei și bagatelizau trecerea în proprietatea statului a unor ramuri industriale din Franța sau Anglia³¹. Naționalizarea unităților economice industriale și financiare s-a desfășurat în logica principiilor de organizare a statului stipulate în noua constituție. Adoptată pe 13 aprilie 1948, noua lege fundamentală prevedea la articolul 11 că, atunci când interesul general o cerea, „mijloacele de producție, băncile și societățile de asigurare, care sunt proprietate particulară a persoanelor fizice sau juridice, pot deveni proprietatea statului, adică bun al poporului”³². Chiar dacă unele prevederi lăsau o urmă de speranță micilor întreprinzători, cum ar fi articolul 13, în care se spunea că „Statul acordă protecție inițiativei private pusă în slujba intereselor generale”, câteva rânduri mai jos era definită natura noului sistem economic. La articolul 15, se preciza clar: „Statul îndrumază și planifică economia națională în vederea dezvoltării puterii economice a țării, asigurării bunei stări a poporului și garantării independenței private”³³.

Noile proiecte ale Partidului au presupus și o creștere a sarcinilor ce reveneau diferitelor lui structuri. Spre exemplu, odată cu anul 1948 și cu introducerea economiei planificate în 1949, un rol foarte important revenea Secției Economice a CC al PMR. În noul context, misiunea acesteia era de a studia problemele de politică economică și de a urmări aplicarea liniei generale a Partidului în acest domeniu. În fond, Secția Economică a Comitetului Central era un mijlocitor între aparatul de stat și conducerea Partidului. Funcționarii din cadrul acestei secții primeau informări de la diverse instituții, după care redactau raportări către forurile superioare. Pentru eficientizarea activității acestei secții, s-a propus înființarea unor comisii pe diferite domenii, precum: politică economică generală, industrie, comerț, mine și petrol, agricultură, silvicultură, cooperatie. Aceste comisii erau completate cu personalul și tehnica necesară desfășurării activității³⁴. Secțiile

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, f. 6.

³⁰ *Ibidem*.

³¹ *** *Ce trebuie să știm despre naționalizare*, București, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, p. 5-7.

³² *** *Prevederile de ordin economic ale noii constituții*, în „Probleme economice”, nr. 3, aprilie 1948, p. 9.

³³ *Ibidem*.

³⁴ ANB, fond CC al PCR, Secția Economică, dosar 45/1948, f. 1-3.

Comitetului Central nu puneau în discuție politica Partidului, ele nu erau structuri directe, ci doar de control. Aveau totuși posibilitatea de a sesiza inclusiv membrii guvernului, însă doar în chestiuni de specialitate, fără a pune la îndoială politica partidului³⁵.

Confiscarea unităților industriale și a instituțiilor financiare s-a produs după un plan stabilit foarte minuțios și în secret. O inițiativă, care a anunțat într-o oarecare măsură ceea ce avea să se întâmple în iunie, a fost trecerea în proprietatea statului a Domeniilor Coroanei și a tuturor bunurilor și imobilelor deținute de membrii familiei regale, pe 27 mai 1948. Pentru pregătirea acțiunii a fost înființată o Comisie Superioară de Naționalizare, alcătuită din reprezentanți ai Consiliului Economic Superior, Ministerului Industriei, Ministerului Afacerilor Interne, Ministerului de Finanțe și ai Ministerului de Justiție. Aceasta a fost sprijinită de o comisie tehnică și alte 35 de comisii care activau la nivel de județe³⁶.

Pregătirea naționalizării s-a realizat în secret și cu mare rapiditate, pentru a nu genera mișcări de opoziție puternice. Oficial, decizia de a trece activitatea economică în patrimoniul statului s-a luat la Plenara CC al PMR din 9-11 iunie 1948. În ultima zi a plenarei, pe 11 iunie, în ședința Consiliului de Miniștri, a fost adoptat proiectul de lege; în aceeași zi, la ora 11,25, Marea Adunare Națională s-a întrunit pentru a vota legea. Practic, naționalizarea s-a înfăptuit într-o singură zi. Cu două zile înainte de adoptarea legii, reprezentanții Partidului au fost trimiși în teritoriu, acolo unde membrii oficiilor economice județene au sigilat birourile și seifurile cu documente și bani ale întreprinderilor și au făcut inventarierea sub pretextul unui control obișnuit. Instrucțiunile cu aplicarea legii naționalizării nr. 119/1948 au fost remise către prefectii județelor și primari abia pe 24 iunie³⁷.

Textul legii conținea, la primul articol, obiectul procesului de naționalizare: „Se naționalizează toate bogățiile subsolului care nu se găseau în proprietatea Statului la data intrării în vigoare a Constituției Republicii Populare Române, precum și întreprinderile individuale, societățile de orice fel și asociațiunile particulare industriale, bancare, de asigurări, miniere, de transporturi și telecomunicații”³⁸. La articolul 11 era prevăzută posibilitatea acordării de despăgubiri prin înființarea Fondului Industriei Naționalizate, valoarea acestora urmând să fie stabilită de magistrați. Și totuși, articolul 13 a permis Guvernului să se eschiveze de la plata acestora. În articolul menționat, se preciza că din valoarea despăgubirilor se vor scădea „datoriile întreprinderilor neprevăzute în pasivul acestora, precum și acele izvorând din evaziuni fiscale sau alte operațiuni contrare legii, ca și pierderile provenite din reaua administrație a acestor întreprinderi, înainte de naționalizare”³⁹.

Partidul a conștientizat la acea dată imposibilitatea de a administra toate unitățile industriale. Prin urmare, naționalizarea s-a concentrat doar pe anumite întreprinderi, alese pe baza unor criterii cum ar fi numărul de angajați, forța motrice, importanța fabricii în domeniul de producție respectiv⁴⁰. Au existat câteva domenii cărora regimul

³⁵ Nicoleta Ionescu-Gură, *op. cit.*, p. 232-234.

³⁶ Ștefan Marițiu, *Naționalizarea și starea de spirit din România în anul 1948*, în „Analele Sighet”, 6, 1998, p. 167.

³⁷ Cezar Avram (coord.), *Naționalizarea principalelor mijloace de producție în fața istoriei*, Craiova, Editura Craiova, 2002, p. 30-31.

³⁸ *Legea nr. 119 din 11 iunie 1948 pentru naționalizarea întreprinderilor industriale, bancare, de asigurări, miniere și de transporturi*, publicată în *MOF*, nr. 133 bis, din 11 iunie 1948.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ G. Sonea, *op. cit.*, p. 61.

le-a acordat o atenție specială. De exemplu, după aplicarea legilor naționalizării din 11 iunie 1948, a trecut în proprietatea statului 80% din industria energetică, 80% din industria prelucrătoare și 58% din industria extractivă⁴¹.

În cadrul Plenarei CC, Gheorghe Gheorghiu-Dej susținea necesitatea politică și economică acestei măsuri. În ropot de aplauze, liderul comunist demonstra modul în care menținerea economiei de piață ar fi fost un „atentat la adresa democrației”. Naționalizarea unităților industriale însemna, pentru secretarul PMR, anularea oricăror mijloace prin care adversarii noului regim mai puteau acționa. În contextul dat, interesantă era rugămintea lui Gheorghiu-Dej de la finalul discursului, care solicita urgentarea votului pe acest proiect de lege⁴². A fost adoptat în cadrul Plenarei fără dezbateri, toți cei prezenți fiind de acord cu versiunea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej. O poziție interesantă a avut-o Petru Groza. Cu toate că acesta deținea mari proprietăți funciare și chiar unități industriale, în cadrul Plenarei a mulțumit conducerii PMR pentru „măsura revoluționară” adoptată și pentru încrederea ce i-a fost acordată pe timpul guvernării⁴³. La ora 14,00 era programat să se anunțe prin radio ordinul guvernului; moment în care, potrivit regiei evenimentului, ar fi trebuit să înceapă mitingurile în toate întreprinderile naționalizate, toți muncitorii fiind obligați să rămână în fabrică până la terminarea manifestațiilor⁴⁴.

În dimineața zilei de 11 iunie 1948, telefoanele anunțau că totul decurgea normal, fără incidente. Comisiile care s-au ocupat de preluarea fabricilor au fost obligate să raporteze la București care era atitudinea muncitorilor, dacă spiritul acestora de muncă a fost stimulat, ce manifestări de opoziție au existat, cum s-a prezentat noul director. Pentru a se evita o aliere a muncitorilor cu proprietarii și orice alte complicații, s-a decis plata salariilor la timp, cu toate că acest lucru ar fi însemnat eforturi consistente din partea noii conduceri⁴⁵.

Naționalizarea întreprinderilor în Moldova

Naționalizarea s-a produs după același scenariu în toate zonele țării. Printr-o circulară din data de 9 iunie, Ministerul Afacerilor Interne solicita prefecturilor și instituțiilor militarizate să acorde tot sprijinul în procesul de preluare a întreprinderilor de către stat. Polițiștii, jandarmii, pompierii sau grănicerii aveau dreptul să rechiziționeze orice mijloc de transport dacă se iveau situații problematice și aveau nevoie să se deplaseze rapid pentru intervenții⁴⁶. Pe 10 iunie au fost convocați la Comitetul Central șefii comitetelor județene de partid și instructorii CC. În timpul ședinței, acestora li s-au comunicat indicațiile privind desfășurarea acțiunii pe teren și au fost alcătuite comisiile județene pentru naționalizare. Din cele 35 de comisii, 18 urmau să se ocupe de mai multe județe⁴⁷.

La Câmpulung, pe 10 iunie la 11,30 seara, când ajungea delegatul de la București, toate persoanele implicate în acțiune erau deja convocate la ședință. La ora 4,30 au fost

⁴¹ *Ibidem*, p. 95.

⁴² Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, 1951, p. 177-178.

⁴³ *** *Stenogramele ședințelor Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, 1948*, vol. I, studiu introductiv Ioan Scurtu, București, Arhivele Naționale ale României, 2002, p. 46-47.

⁴⁴ Gheorghe Onișoru, *România în anii 1944-1948. Transformări economice și realități sociale*, București, Fundația Academia Civică, 1998, p. 72.

⁴⁵ ANB, fond Comitetul Central al PCR, Secția Economică, dosar 50/1948, f. 5.

⁴⁶ Bartos Zoltá, *Naționalizarea în fostul județ Mureș (11 iunie 1948)*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2009, p. 62-63.

⁴⁷ Adrian Onofrei, *Naționalizări în județul Năsăud*, în „Revista Bistriței”, XV, 2001, p. 324.

convocați prefectul și secretarul Consiliului sindical județean, după care a fost formată comisia de naționalizare. La ora 6, în dimineața zilei de 11 iunie, în sala Primăriei din Câmpulung, delegatul de la București a avut o întâlnire cu toți cei care trebuiau să pună hotărârea în fapt pe teritoriul județului. Aceștia au primit materialele necesare, hrana și transportul fiindu-le asigurat din timp; iar la ora 10,30 au plecat în localitățile județului. La întreprinderile din județ paza a fost asigurată de un jandarm și un polițist, la cele din oraș, pe lângă aceștia, fiind instituită și pază de partid, plus echipe de control. Vechii paznici au fost nevoiți să treacă prin verificări acerbe. Până pe 22 iunie toate fabricile din județul Câmpulung au fost preluate de noua conducere. Confiscarea fabricilor nu a decurs fără incidente; la Stulpicani, proprietarul a cerut să fie angajat ca funcționar, susținând că nu are mijloacele necesare întreținerii, fapt care a atras simpatia câtorva muncitori. Raportorul susține că reprezentanții Partidului au vorbit cu muncitorii, explicându-le pericolul menținerii fostului proprietar ca și angajat⁴⁸.

Unele informații raportate de N. E. Frocan evidențiază atât calitatea oamenilor puși să conducă noile fabrici, cât și interesul imediat al puterii. De exemplu, au fost cazuri în care directorii au refuzat să preia conducerea fabricilor, pe motiv că știau carte foarte puțină sau că aveau probleme cu alcoolul. În alt caz, Frocan susține că a fost combătută o manifestare „nesănătoasă” a muncitorilor, care au solicitat salarii mai mari. Iar la fabricile de lapte, pentru că nu au existat persoane specializate, foștii patroni au fost lăsați mai departe să conducă, deși acestea intraseră în proprietatea Rom-Lacta⁴⁹. Chiar dacă avea în subordine și județele Rădăuți și Suceava, delegatul N. Froca a decis să-și desfășoare activitatea de la Câmpulung, acesta fiind, din cele trei, județul cu cele mai multe fabrici (35). În Suceava și Rădăuți existau 22-25 de întreprinderi ce urmau a fi naționalizate⁵⁰. Raportorul mai susținea că în timpul cât el cu delegații de partid se aflau într-o ședință, în cursul nopții, prin oraș, au circulat zvonuri cum că s-ar fi deschis granița spre Cernăuți și că țara noastră era alipită URSS-ului⁵¹.

În județul Rădăuți au fost naționalizate 10 fabrici de cherestea, 6 mori și 4 fabrici diverse, în total 22 de întreprinderi. Acțiunile au decurs fără incidente⁵². În Suceava au fost naționalizate un număr similar de unități industriale, cele mai multe fiind fabrici de cherestea și prese de ulei. Fabricile de spirt, bere și abatorul din Burdujeni nu funcționau la momentul naționalizării. Raportorul susținea că fabrica de la Solca ar fi putut fi reactivată, doar că mai avea nevoie de materii prime și de o sumă de 300.000 de lei; acesta mai atrăgea atenția că oamenii nu prea erau ajutați și că utilajul se deteriora dacă fabrica nu era pusă în funcțiune, o situație similară fiind întâlnită și la Abatorul din Burdujeni. Un caz ieșit din comun, care demitizează vigilența Partidului, s-a petrecut la Câmpulung, unde jandarmii și-au făcut treaba din punctul de vedere al securității, însă membrii de partid au fost acuzați de delăsare⁵³.

Se pare că instrucțiunile de la centru au venit recomandări ca ședințele din 10 iunie să fie organizate la aceeași oră peste tot. Delegatul Comitetului Central la Bârlad scria în raportul său cum a ordonat ca, la Bârlad și la Huși, ședințele să aibă loc în același timp, la ora 23,00. La Huși, ședința cu responsabilii pentru naționalizare a ținut până la ora 2,30, după care la ora 4,00 s-a constituit Comitetul Județean pentru Naționalizarea

⁴⁸ ANB, fond CC al PCR, Secția Economică, dosar 50/1948, f. 104.

⁴⁹ *Ibidem*, f. 105.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 131.

⁵¹ *Ibidem*, f. 133.

⁵² *Ibidem*, f. 134-136.

⁵³ *Ibidem*, f. 138.

Întreprinderilor; pentru ca, la ora 6,00, controlorii economici și noii directori să primească ultimele instrucțiuni. La ora 8, deja pe teren, delegațiile sigilau clădirile fabricilor fără a întâmpina vreo opoziție. La Huși au fost naționalizate trei întreprinderi fără incidente. La Bârlad însă, s-au descoperit nereguli însemnate în gestiunea unor întreprinderi. Foștii proprietari au primit ordin ca în patru zile să completeze sumele de bani ce lipseau din contabilitate, în caz contrar riscând să fie arestați⁵⁴. Pentru asigurarea ordinii și a succesului operațiunii au fost aduși la Bârlad toți membrii de partid și s-au luat măsuri pentru a se plăti salariile muncitorilor⁵⁵.

La Dorohoi, la ora 6,00 dimineața, s-au luat măsuri pentru sigilarea întreprinderilor și au fost convocați noii directori pentru a primi instrucțiuni. La ora 8,30 aceștia au plecat spre întreprinderile naționalizate, având de parcurs câte 80-100 km pe drumuri cu noroi și desfundate. La ora 12,00 noii directori au intrat în fabrici și au îndepărtat vechea conducere, fără a perturba activitatea de producție. În zilele imediat următoare naționalizării, au fost trimiși îndrumători pentru a face propagandă în favoarea trecerii fabricilor în administrația statului. Industria județului era reprezentată de o fabrică de ceramică, una de săpun și câteva prese de ulei și mori⁵⁶.

În județele Putna, Roman și Bacău procesul de preluare a întreprinderilor a decurs în general fără incidente. De la noua conducere, muncitorii au avut în special revendicări sociale. Salariații de la fabrica de zahăr din Sascut au întrebat când vor crește salariile și dacă fabrica va suporta contravaloarea unei mese pe zi. Răspunsul noilor autorități a venit sub formă de acuze către noul director, căruia trimisul Partidului îi reproșa că nu prelucrase suficient problema naționalizării cu muncitorii⁵⁷. La Roman, șase fabrici au fost preluate de Ministerul Afacerilor Interne și nouă de către Ministerul Industriei; iar la Bacău 18 de către Ministerul de Interne (adică erau subordonate autorităților locale) și 40 de către Ministerul Industriei⁵⁸. O serie de incidente s-au petrecut în Piatra Neamț; după naționalizare, la fabrica de celuloză, au apărut pe ziduri inscripții cu „Jos comuniștii” sau „Sus Truman”. La Fabrica de mucava, la câteva zile după 11 iunie, o explozie era să arunce în aer magazia unde se depozitase combustibilul. De asemenea, la unele fabrici de cherestea, muncitorii cereau făină, pe motiv că fostul proprietar le dădea; în plus, aproape toți cereau cartele pe puncte pentru alimente⁵⁹.

Nici în județul Covurlui nu au existat incidente, muncitorii primind bine naționalizarea. Dar cu toate că au fost organizate și mitinguri, entuziasmul lor nu s-a reflectat și în creșterea productivității muncii. La Galați au fost naționalizate 46 de întreprinderi. În general, acestea nu se prezentau într-o stare foarte bună. Instalațiile erau vechi, iar clădirile deteriorate și răspândite în toate zonele orașului; drept pentru care, aprovizionarea de la gară se desfășura destul de greu. La Galați existau două fabrici mari de textile și 11 mici, raportorul susținând că în viitorul imediat acestea trebuiau concentrate⁶⁰.

În toamna anului 1948 a avut loc un recensământ al întreprinderilor din Iași, fiind vizate îndeosebi cele comerciale, industriale, de credit, de transport sau atelierele meșteșugărești⁶¹. Potrivit statisticilor Camerei de Comerț și Industrie Iași, în noiembrie

⁵⁴ *Ibidem*, f. 110-111.

⁵⁵ *Ibidem*, f. 112.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 162.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 45.

⁵⁸ *Ibidem*, f. 46.

⁵⁹ *Ibidem*, f. 47.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 53-54.

⁶¹ ANI, fond Camera de Comerț Iași, dosar 627/1948, f. 11.

1948 erau înregistrate la Registrul Comerțului 750 de firme individuale⁶². Foarte multe, am putea spune astăzi, în raport cu cele 18 întreprinderi naționalizate sau de stat. Printre unitățile economice importante supuse naționalizării, găsim: fabrica „Textila”, fabrica de spirt „11 iunie”, moara „1 Mai”, întreprinderea pentru exploatarea și industrializarea lemnului, întreprinderile textile „Victoria” și „Țesătura”⁶³.

Naționalizarea întreprinderilor industriale a fost precedată de o campanie de defăimare a proprietarilor acestora. Ziarul „Lupta Moldovei” publica periodic articole în care îi acuza pe proprietarii acestor unități economice că împiedicau funcționarea economatelor sau că refuzau să respecte prevederile contractului colectiv de muncă⁶⁴. Ulterior, după trecerea fabricilor în patrimoniul statului, ziarele comuniste au început să sublinieze transformarea radicală pe care o suferise viața muncitorilor. Potrivit presei de partid, la nici câteva zile de la naționalizare, angajații întreprinderilor începuseră deja să resimtă beneficiile acestui proces⁶⁵. Propaganda oferea o imagine triumfalistă, chiar dacă din teritoriu veneau semnale clare că muncitorii întâmpinau serioase probleme cu aprovizionarea, iar acolo unde ei solicitau salarii mai mari, directorii erau acuzați că nu prelucraseră îndeajuns problema naționalizării. A existat însă o piață a zvonurilor care dovedește prezența anumitor temeri în rândurile populației. Funcționarilor le era teamă că vor fi concediați în masă, urmând să fie încadrați doar cei ce corespundeau politic. O situație care contrazicea imaginea oferită de presa oficială a apărut la Galați, unde muncitorii susțineau că, până la 11 iunie, atunci „când aveau o nemulțumire mergeau la patron”, dar în noua situație nu știau ce o să facă⁶⁶.

În regiunea Moldovei, absența unor incidente majore în timpul naționalizării poate fi explicată și prin faptul că o parte însemnată a unităților industriale era reprezentată de mori, prese de ulei sau ateliere. Aceste unități aveau un număr mic de salariați, erau dispartate, iar activitatea le era mult îngreunată de sistemul de cote și de restricțiile impuse de guvern. Fabricile mari întâmpinau serioase probleme de producție din cauza dezorganizării transporturilor, a lipsei de materii prime și de combustibil. Cel mai probabil, în situația în care aceste fabrici ar fi lucrat la capacitate maximă, cu profit pentru proprietar și cu avantaje financiare pentru muncitori, lucrurile ar fi stat probabil altfel. Imediat după naționalizare, guvernul a realizat o inventariere a fabricilor naționalizate. Din aceste statistici rezultă clar lipsa mării industriei în Moldova. Spre exemplu, la categoria întreprinderi chimice și chimico-alimentare erau amintite cinci fabrici: două de zahăr (Sascut și Roman), una de ulei (Galați), una de spirt (Ghidigeni, jud. Tutova) și una de grăsimi de oase (Putna, Rădăuți). Aceasta din urmă avea 182 de muncitori⁶⁷. Cea mai importantă uzină electrică era la Galați, după care urmau cele de la Focșani și Vaslui⁶⁸. Uzine siderurgice nu existau în Moldova, ci doar o fabrică de prelucrare a materialelor siderurgice plus șantierul naval, ambele la Galați⁶⁹. În ceea ce privește morile, la Iași era cea mai mare unitate de acest profil din Moldova, fiind urmată de aceea din Bacău⁷⁰. Industria hârtiei era ceva mai bine reprezentată prin cele

⁶² *Ibidem*, f. 13-59.

⁶³ *Ibidem*, f. 69-71.

⁶⁴ „Lupta Moldovei”, an III, nr. 306, 1 iulie 1947, p. 3.

⁶⁵ „Opinia”, an XLI, nr. 545, 8 iulie 1948, p. 1.

⁶⁶ Ștefan Marițiu, *op. cit.*, p. 172-173.

⁶⁷ ANB, fond CC al PCR, Secția Economică, dosar 18/1945, f. 2-3.

⁶⁸ *Ibidem*, f. 4.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 8-9.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 10.

două combinate de la Piatra Neamț și Onești⁷¹. Din punctul de vedere al rezervelor naturale, Bacăul era județul cel mai bogat, fiind sigurul cu exploatare petroliere și miniere⁷². Industria textilă era reprezentată de fabrica de postav Buhuși și de fabrica „Textila” din Iași⁷³. Acestea erau întreprinderile cele mai importante din Moldova la momentul instituirii economiei planificate.

Efectul legii din 11 iunie 1948 a fost extins până în 1949. Imediat după întreprinderi, au intrat în patrimoniul statului cinematografele, spitalele, farmaciile, laboratoarele medicale și o parte din fondul de locuințe. În vara lui 1949 a fost monopolizat comerțul exterior⁷⁴, aceasta după ce în martie debutase colectivizarea agriculturii și erau confiscate ultimele mari proprietăți funciare. Tot în perioada februarie-martie 1949 au fost adoptate o serie de măsuri care extindeau prevederile legii naționalizării asupra unităților industriale, de transport sau construcții care nu fuseseră confiscate în iunie 1948⁷⁵. Proprietatea devenea acum doar un simbol al lumii vechi, o relicvă a unei organizări socio-economice dispărute din cauza propriilor slăbiciuni și contradicții.

*

* *

Naționalizarea unor ramuri industriale a fost un fenomen amplu, parte a procesului de redresare economică a țărilor din Europa după al Doilea Război Mondial. Dimensiunea dezastrului, crizele alimentare și inflația galopantă au făcut ca populația dintr-un număr însemnat de țări să vadă centralizarea drept unică soluție, naționalizându-se domeniile de bază ale economiei. În țări precum Franța, Marea Britanie sau Italia, marii angajatori industriali au intrat în proprietatea statului. De reținut este că, în aceste state, naționalizarea a fost pusă în practică de guverne stângiste. Acest fapt ar fi singura similitudine cu cele întâmplate în Estul continentului, unde măsura a fost departe de a se fi bazat pe rațiuni economice.

Măsura trecerii unităților industriale și financiare în proprietatea statului sau în limbajul epocii „naționalizarea mijloacelor de producție” a fost o măsură eminate politică. Liderii comuniști au afirmat constant, pe parcursul anilor 1944-1948, că dușmanii socialismului, pierzând pârghiile puterii, s-au refugiat în domeniul economic pentru a conlucra la distrugerea noului edificiu „democrat-popular”. Or, această măsură a naționalizării a avut ca prim scop eliminarea oricărui suport economic pentru eventualele acțiuni de opoziție. Apoi, prin natura sa, comunismul se definea prin eliminarea proprietății private, ca măsură obligatorie în edificarea societății socialiste. Naționalizarea „mijloacelor de producție” a generat și o modificare structurală a societății. Relațiile de grup și interpersonale, ierarhiile simbolice și mobilitatea socială, toate acestea au căpătat o noi dimensiuni odată cu instituirea controlului total asupra economiei. În fond, naționalizarea întreprinderilor industriale, a unităților financiare și de asigurări, apoi a spitalelor și școlilor a marcat decesul vechii societăți liberale și nașterea noii societăți comuniste. Acest proces s-a derulat ca urmare a schimbărilor de substanță survenite în sistemul de proprietate, ca structură de bază a oricărei societăți.

⁷¹ *Ibidem*, f. 11.

⁷² *Ibidem*, f. 12-14.

⁷³ *Ibidem*, f. 16.

⁷⁴ Maria Mureșan, Dumitru Mureșan, *Istoria economiei*, București, Editura Economică, 1998, p. 326.

⁷⁵ G. Sonea, *op. cit.*, p. 108.

THE NATIONALIZATION OF INDUSTRIAL-BASED ENTERPRISES
IN THE REGION OF MOLDAVIA AND THE PATHWAY TO PLANNED ECONOMY
(Summary)

Keywords: Moldavia, nationalization, planned economy, reconstruction.

1948 is the year which brings along an important shift in terms of Romania's political and social system. On the last day of the year 1947, the Republic was proclaimed, in February the Communist Party merged with the Socialists through assimilation and in April a new Constitution was voted to authorize all these changes. Following all these alterations the only political party on the scene focused on the system of property.

In its Marxist-Leninist approach the party was against any form of private economic initiative. Thus, through a well organized and secret action, Romanian Communists nationalized "the primary means of production" in a single day, on June 11, 1948. The process reveals a different way to tackle the problem in comparison to other communist States in Eastern Europe, where the economy was gradually transferred to State administration the action taking place over several years. Even some democratic countries, such as France or Italy have resorted to nationalizations after World War II. However, in their case, the measure had been taken on purely economic and not ideological grounds.

The analysis of confiscation actions which involved transferring financial and industrial establishments in the region of Moldavia to State ownership, without any kind of compensation outlines the mechanism of the new regime which managed successfully to carry out its objectives due to its highly popularized ideology, a thorough preparation on the part of the central structures associated with a high level of negligence among local structures. Industrial enterprises nationalization did not face serious opposition in Moldova, perhaps due to the fact that the traces of the war were still present. With the nationalization process of production, commercial and financial units the path towards planned economy had been irreversibly traced.